

Раде Р. Лалаовић

ВУК, МИ И САВРЕМЕНИ СРПСКИ ЈЕЗИК*

Циљ овог рада је да подсети на то шта је то српски језик, како га је Вук одредио, како се ми данас односимо према њему и које нам опасности пријете уколико и даље будемо погрешно посматрали овај проблем.

Проблем српског језика и његовог одређења и у лингвистичком, и у социолингвистичком погледу је већ више од 150 година отворено питање. Већ далеке 1847. године дефинитивно је означена побједа Вукове књижевнојезичке реформе штампањем на народном језику превода Новог завјета, Песама Б. Радичевића, Његошевог Горског вијенца и Даничићевог Рата за српски језик и правопис. Већ тада се чинило да ће српски народ на вријеме добити модерни књижевни језик који ће се природно развијати на изузетно богатом корпусу већ прилично развијене књижевности, посебно народне. Установљену граматику, рјечник и правопис је требало само усавршавати, а лингвистичке дисциплине развијати.

Пошто у славистици није био прецизно дефинисан српски језик, а половином XIX вијека су се збивали доста бурни историјски догађаји, Вук се побринуо да и тај посао заврши и да заокружи одређење српског језика у цјелини.

Прво је требало дефинисати простор на коме се српски језик говори и установити ко њиме говори.

Обилазећи терен и скупљајући грађу за Рјечник и народне умотворине, Вук долази до јединственог и јасног закључка да Срби говоре *штокавским нарјечјем* – дијалектом, а Хрвати *чакавским и кајкавским нарјечјем* – дијалектом. (Види, В. Ст. Карацић, Срби сви и свуда, Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона, Беч 1849. /текст је написан 1836./, Срби и Хрвати, Видовдан, бр. 31, 1861. и Писма Платону Атанацковићу, 1845.)

* Рад је објављен у часопису *Српски језик*, број 1-2, година II, Београд 1997. г.

Страхујући од појаве идеје за уједињење Срба у једну државу у узбурканој средини XIX вијека, а добро познајући рад Вука Стефановића Караџића, његове идеје и залагања у Европи, аустроугарска политика преко својих *културних* агената ствара *илирски покрет*, јача идеју илирства и Илирика, како би се отупила српска национална идеја и идеја о српском језику у корист илирског језика и илирства. Ту идеју су хрватски интелектуалци ојачали и идејама Јана Колара изнијетим у тексту *О словенској узајамности*, објављеном 1835. године.

Илирство као идеја није одушевило Србе, па је под Копитаровим утицајем учињен још један напор и 1850. године је потписан Бечки договор, који је, иако формално необавезујући, требало да буде круна илиризма. Бечки договор су потписали српски, хрватски и словеначки филолози, у њему се не помиње ниједан народ и ниједан конкретан језик. Ту је истакнута врховна идеја да „један народ треба да има један језик“ (види Бечки договор). Истина, из договора се види на који се он језик однос, а то је онај језик који има „јужно нарјечје“, а оно је у српском језику, тј. у штокавском дијалекту (види Гајеве новине, бр. 76, 1850.) за разлику од источног – екавског и западног – икавског изговора, односно нарјечја. Нигдје се не помиње чакавски, ни кајкавски дијалекат, нити било какав језички савез између Срба и Хрвата.

Пошто су Хрвати под утицајем аустрослависта и у складу с програмом илирског покрета све Јужне Словене звали Илирима, а њихов језик илирски, вјешто је пласирана теза да су и јужно нарјечје, дакле, источнохерцеговачки штокавски говори заједно са чакавским и кајкавским дијалектом дијелови истог језика, мада ни у прасловенском језику нису припадали истом прадијалекту.

Вук, а и остали српски филолози нису прихватили илирски покрет и њихове идеје, па Хрвати и њихови тајни бечки савјетници напуштају илиризам (види, Златко Винце, Путевима хрватскога књижевног језика). Напуштајући илиризам они не напуштају идеје које је исти заговарао него једино лингвоним „илирски“ замјењују лингвонимом „хрватски“ (види, Г.М. Хрватски језик, 1857. и Зл Винце, наведено дјело). Афирмацији ове идеје иде у прилог и

прелазак Ђуре Даничића у Загреб за „тајника“ ЈАЗУ и првог уредника Рјечника хрватскога или српскога језика, а за Даничићев долазак у Загреб директно је одговоран Београд (види Даничићева писма).

Сасвим нову стратегију, након смрти Вукове, развијају хрватски филолози на челу с Ватрославом Јагићем (види ЈИНАСЛОВАНЕ 1865. Заслуге Вука Стефановића Караџића; и у расправи Из прошлости хрватскога језика, Књижевник 1854, те Увод у историју народа хрватскога и српскога, 1867, као и необјављена писма Ватрослава Јагића личностима из Србије, приредио Станиша Војновић, Књижевност 11-12, Београд 1989. г.).

Они, хрватски филолози, нарочито Јагић, заступају тезу да Срби и Хрвати нису један народ, што је уреду, али да је српски језик, тј. јужно нарјечје, дакле, источнохерцеговачки говор хрватски језик којим говоре и Срби, и да је он, уствари чисти језик Хрвата, па се ето може звати хрватски или српски, што није уреду, јер није тачно.

У том првом периоду након Вукове смрти једини српски филолог који ће се супродставити Хрватима је Љубомир Стојановић (види, Приступна академска беседа Љубомира Стојановића, 1896 и Јагић и Облак о приступној беседи Љуб. Стојановића, Archiv für Slav philologie, 1896; као и Стојановићев Одговор, Дело, Београд, 1897.), те свештеник Димитрије Руварац (види, Ево шта сте нам криви, Ново време, 1894. гдје се налази и текст П.А.П. /попа Аркадија Петровића/, Шта смо ми, шта ћемо бити и како ћемо се звати – прештампан из Српског народног листа бр. 24, 25 и 26), гдје се види и став српских православних свештеника према Србима католицима, о којима пише и дум Иван Стојановић, Србин, католички свештеник у Дубровнику у књизи Новија повијест Дубровника, 1903. године.

Пошто Срби нису имали осмишљен програм како задржати и сачувати Србе католике, то су их системским радом к себи придобили Хрвати, а профилисање те идеје је завршио лукави Штросмајер уз помоћ хрватских филолога који су здушно прихватили Србе католике кад су се почели колебати у својој

неодлучности између националне и вјерске припадности. То колебање се осјећа чак и код великог Решетара.

Срби католици и њихово придобијање Хрватима су били неопходни за доказивање лажне тврдње о јужном нарјечју као чистом хрватском језику.

Тако се крајем XIX и почетком XX вијека завршава србоцентрична, Вукова и вуковска линија борбе за српски језик. Посије тога се српски језик ријетко помиње, а функционишу неприродне синтагме српскохрватски / хрватскосрпски / хрватски или српски или само хрватски језик.

Пред налетом тзв. хрватских вуковаца, који су били све осим искрени вуковци, а нарочито под утицајем Маретићеве Граматике и стилистике хрватскога или српскога језика, 1899. и у име неког несрећног заједништва са Хрватима и српски филолози (прво Белић) прихватају Јагићеву концепцију која се за разлику од Вукове развија по вертикали Илирци, Јагић, Даничић (након одласка у Загреб), Маретић, Белић...

Које су карактеристике хрватске аустрославистичке вертикале?

Та вертикала је потпуно дешифрована у књизи Петра Милосављевића *Срби и њихов језик*, 1997. на страни 36. и 37. и ми тај дио текста овдје доносимо.

„1. б) Оба народа, Хрвати и Срби, говоре истим народним језиком.

2. Назива за тај језик има више: илирски, хрватски или српски, хрватско-српски, српскохрватски, српско-хрватски, српско-хрватско-словеначки.

3. Основу тог језика чине три нарјечја: штокавски, кајкавски и чакавски.

4. Од три нарјечја бира се штокавско из два разлога: да би Хрвати били што ближи браћи Србима, и да би успоставили континуитет са дубрпвачком књижевношћу (...)

5. Пошто у језику нема већих разлика у говорима Хрвата и Срба, подјелу између њих треба извршити према вери тако да се

под Србима сматрају православци, а Хрвати су католици. (Штросмајерова идеја због Срба католика, прим Р.Р. Л.)

6. Хрвати имају три писма: глагољицу, латиницу и ћирилицу. Српско писмо је само ћирилица.

7. Подјелу према језику у стратешком смислу, треба вршити унутар штокавског и то тако да основна подела буде по линији источно наречје (екавица) – западно наречје (ијекавица)“

Очигледно је да је јагићевска струја у првој фази ишла путем конвергенције, а у другој путем дивергенције, чега српски филолози нису били свјесни (види, Петар Губерина и Круно Крстић, Хрватски и српски језик, М.Х. 1940.).

Овдје је значајно подсетити да је као плод аустрославистичких погледа и Калајеве диктатуре у БиХ био успостављен прво „босански“ па онда „земаљски“ језик као службени језик „земаљске владе“, што говори о системском брисању српског језичког статуса, а тај пројекат срећом руши почетак Првог свјетског рата 1914. године. Први свјетски рат се завршава општом српском трагедијом и чини се дефинитивним крајем српске државности у корист најнесрећнијег заједништва, не само у државном смислу, него и у језику.

Хрвати вјешто користе српску попустљивост, а касније након 1945. и оданост монструозној анационалној идеји југословенства и 1954. г. на Новосадском договору завршавају лингвистичку окупацију српског језика. Колико су сви ставови Новосадског договора неодрживи да то граничи с националном издајом српског народа види се у коментарима у књизи Срби и њихов језик, 1997, стр. 459 – 462.

Нова генерација хрватскох лингвиста, Јонке, Скок, Хам, Брозовић, Катичић и остали приводе до деведесетих година двадесетог вијека свој континуирани посао крају, а да им се српски филолози двадесетог вијека никада озбиљно нису супродставили. (види, Декларација о називу хрватскога језика, 1967; Јонке, Хрватски књижевни језик XIX и XX стољећа, 1971. Загреб; Хрватски правопис, Загреб 1971. Лондон 1972.)

У извјесном смислу равнотежу Јонкеовој наведеној књизи донекле је држала књига Павла Ивића, Српски народ и његов језик, 1971. Кажемо донекле, јер се и код Ивића и у српској филологији задржао термин српскохрватски, уз Ивићеву најаву да уколико дође до евентуалног распада језичког заједништва, језик Срба мора да се врати своме имену – српски језик.

Сви хрватски лингвисти нападају Ивићеву књигу, јер је супродставила чињенично стање Јонкеовим претензијама на западну Србију као ијекавско, дакле, хрватско подручје. Те претензије ипак бивају овјерене у дијалектолошким картама које круже на институтима за словенску филологију, нпр. у Минхену у књизи Т. Матасића „Добар дан“ намијењеној Нијемцима који уче наш језик. На тој и таквим картама, хрватски језик се простире цијелом Хрватском, бившом БиХ, захвата комплетну Црну гору и западну Србију до Драгачева, иза Ивањице и даље на југ до црногорске границе, дакле, докле год досеже ијекавски изговор.

Т. Матасић, Карта хрватског језика са додатком српског

Јасно је да се сам Ивић није могао оштрије супродставити Хрватима 1971. године и касније када је у Србији кренула хајка на „српске либерале“ Латинку Перовић и Марка Никезића, и кад је у кућни притвор отјерано све што је мислило својом главом у Србији, а понеко завршио и на робији.

Када су негативне политичке тензије у Србији нешто попустиле, 1884. године се појавио Ивићев рад *Развој књижевног језика на српскохрватском језичком подручју*, објављен у париском часопису *Revue des études slaves / sineme*, fascikule 3, који је касније прештампан у књизи *О језику некадашњем и садашњем*, 1990. г. И овај текст као и књига *Српски народ и његов језик* 1971. изазвао је изузетно оштру полемику између хрватских лингвиста на челу с Катичићем и Ивића у којој нико од супротстављених није ни за нијансу промијенио своја убјеђења.

Нама је јасно зашто је то тако и у ставовима и у полемици, али је нејасно, кад почиње да се дефинитивно распада бивша Југославија, да нико од српких лингвиста неће или не смије да јавно саопшти истину шта је то српски језик и у чему је суштина заблуда и лажи о постојању некаквог српскохрватског језика, а поготово да критички проговори о хрватској лингвистичкој узурпацији српског језика и простора на коме се он говори.

Нејасно је да неки универзитетски професори српског језика на катедрама за проучавање српског језика у СР Југославији ни 1993. године не смију да наш језик назову његовим правим именом - **с р п с к и** и уз много муке своје катедре умјесто за српскохрватски тешко почињу звати катедрама за српски језик, исто као што је и чудно, и тужно да је 1993. г. Извршни одбор МС тек након тешке дискусије (види, Ивић, Ријеч II/1-2, Никшић, 1996. стр. 114.) пристао да атрибут уз нови Правопис буде српског, а не српскохрватског језика. Понекад нам се учини да је такву мучну атмосферу могла гајити само нека „Матица српскохрватска“, а не Матица српска, но ту помисао од себе гурамо као ружан сан. Али није ружан сан, него ружна чињеница да

универзитетски професори у Србији (истина не сви) и данас, 1997. г. у својим објављеним радовима користе лингвоним српскохрватски, а на Институту за српски језик САНУ је на корицама најновијег **Рјечника** задржао (1997.) и даље назив српскохрватски.¹

Кад смо код одређења имена нашег језика, овдје зачуђује, ако је тачна, а изгледа да јесте, Ивићева констатација изречена 1992. г. у Политици од 22. фебруара у рубрици КУЛТУРА - УМЕТНОСТ -НАУКА XXII, бр. 210 у разговору с новинаром Милошем Јевтићем, у тексту *Ђирилица је најсавршенија азбука у Европи*, гдје се каже да је за савремени језик којим говоримо од свих могућих „најбољи и најподеснији“ назив „српско-хрватски“, а нешто касније се говори о евентуалној „привлачности“ назива „илирски“ (парафразирано према цитату у часопису РИЈЕЧ, 1-2, Никшић, 1995. стр. 97.)

Чудно и нејасно!

Тужно!

Зашто?

У име чега?

Тада је било свима јасно да је рат почео, и то не обични, већ ужасан рат, не само за слободу, за народ, за државу, него и против заблуда и лажи о заједништву, па би било згодније, и свакако разумније, да је тада Ивић активирао свој став из 1971. г. из књиге *Српски народ и његов језик*, који се односи на распадање језичког заједништва и враћање језику назива - српски.

Још понешто зачуђује код Ивића, јер га таквог нисмо навикли, а то је однос према ијекавици и став да се у Републици Српској службено употребљава само екавица иако су у Уставу РС оба изговора равноправни, а ијекавица у језичкој пракси скоро искључива. Своје ставове у вези с тим Ивић образлаже у тексту *Емоционалац као критичар*, Ријеч II/1-2, 1996. г. Никшић.

¹ . Овај термин „српскохрватски“ у САНУ на корицама Рјечника није промијењен ни ове 2011. г. када преузимам овај текст у књигу коју припремам за штампу.

Из текста се види да је неко Ивића погрешно информисао о томе да је „највећа српска ијекавска област одлучила да напусти ијекавицу у службеном језику“ (Ивић, Ријеч II/1-2, стр. 110, четврти пасус). Да је Ивић заиста погрешно информисан потврђујемо документима којим се од предсједника Народне скупштине РС, од Уставног суда, од министра просвјете, тражи да врати у уставно стање Закон о службеној употреби језика и писма, што значи да се ијекавици врати статус равноправности с екавицом.

Из наведених докумената (види *Српски језик*, број 1-2, година II, Београд 1997. г.) се види да је Захтјев поднијело Друштво наставника српског језика и књижевности у Републици Српској, да исто има подршку и сагласност катедри за српски језик на Филозофском факултету у Бањалуци, Филозофском факултету на Палама, Учитељском факултету у Бијељини, као и подршку предсједника Академије наука и умјетности Републике Српске г. академика Петра Мандића.

Из истог текста (Ивић, Емоционалац...) сазнајемо да је Ивић „био изненађен потезом руководства на Палама у јесен 1993.“, да је сматрао да о томе „треба да одлуче само ијекавци“ (стр. 109.). Он даље на истој страни (109.) каже „Знам, и истицао сам више пута, да су крупне интервенције и у књижевном језику тешко оствариве онда када су народне масе већ углавном описмењене“, а на страни 113. каже да се у језику „без невоље не смеју чинити крупне промене“. Па кад је то већ тако, зашто се Ивић није потрудио да бар посавјетује законодавце из РС да прогон ијекавице не чине законском репресијом и тортуром дјечијих мозгова у школи, казненом политиком и сличним методама које производе језички циркус који је најочигледнији у усменим рапортима новинара гдје се сусрећу, између осталих, и грешке типа Белашница, Хан Песак, Предор, Бељина, Седињене државе и слично.

У складу с исхитреним и непотребним репресивним мјерама за уклањање ијекавице у корист екавице развиле су се и оштре полемике у којима ми не желимо учествовати, али не можемо остати ни неутрални, наравно не у вези с полемиком, него у односу

на озбиљност проблема. Зато морамо прије нашег закључка изнијети још једно чуђење, а то је да се прогоном ијекавице из службене употребе, а онда и из живота, добровољно даје Хрватима легитимитет на њихове тежње да је хрватски језик, не до Дрине, него до Драгачева и даље све докле досежу или су досезали ијекавски говори па то онда имплицитно значи: хрватски језик у западној Србији, а гдје је хрватски језички простор ту је и хрватски културни простор, а гдје су ова два, онда је ту и хрватски државни простор, па онда имамо, гледано дугорочно, како то Хрвати иначе чине, Хрватску не више до Дрине, него до Златибора и све докле су досезали ијекавски говори, а то је у најмању руку недопустиво.

Не желећи никога да оптужујемо или нападамо, чини нам се упутно да изнесемо своја схватања да је ово врло озбиљан проблем и да се ијекавице у корист Хрвата, или у било чију корист нико не смије одрећи, а наши лингвисти и филолози је морају посматрати као главни ослонац српског језика, јер она је то заиста и неоспорно. Овдје је изгледа најбоље прихватити мишљење мудрог Стојана Новаковића, који каже „Говори, дакле, или изговори јужни и источни (ијекавски и екавски, прим. Р.Р.Л.) стоје један покрај другог у животу онако исто као што данас стоје у књизи, и један и други ништа не сметају, нити се, по моме посматрању, показује где нека неодољива потреба која би гонила да се они уједначују“ (Ст. Новаковић, Одговор на анкету о источном или јужном изговору, СКГ, 1. фебруар 1914, стр. 221).

Након свега изложеног, мислимо да се савремена србистика мора детаљно и критички одредити према томе шта је то српски језик данас, као и према хрватској лингвистичкој окупацији најчистијег дијела штокавице, тј. ијекавице, свакако у складу с србцентричном Вуковом вертикалом (Срби сви и свуда), а никако у складу с Штросмајеровим и Јагићевим подвалама.

Наиме, није спорно да Хрвати и муслимани (Бошњаци) говоре штокавском ијекавицом, али је недопустиво да српски филолози прихватају да је то заиста „хрватски“ или „бошњачки“ језик. Неопходно је стално писати да Хрвати и муслимани (Бошњаци) говоре српским језиком, јер је то истина, да се он

њиховим свјесним дјеловањем, а не природним развојем за нијансу у лексици (калкови који су намјерно начињени, турцизми и локализми) разликује од оног неисквареног којим говоре Срби и да се он и из лингвистичких, и политичких разлога може, па можда и мора звати хрватски српски, бошњачки српски, као што је амерички енглески на примјер.

Ако се врло брзо не одредимо према проблему српског језика у духу Вуковог србоцентризма, а имајући у виду да већина политичких околности иде против националних интереса Срба, као и да већ имамо Правописе и граматику хрватског језика, Правопис „босанског“ језика, Пиши као што збориш (Правопис „црногорског“ језика) и пет правописа српског језика од којих нико не зна који ће и када, без политичког и других притисака бити прихваћен као свесрпски, онда ће нам се врло брзо српски језик свести на онај говор који се чује на београдским „бувљацима“ и телевизији „ПИНК“.

Надамо се да то никоме од Срба није циљ.

НАПОМЕНА

И поред жестоке борбе значајног броја универзитетских професора са катедри за српски језик ни ове 2012. године стање у српском језику није значајније побољшано. (Види радове М. Ковачевића, Р. Маројевића, П. Милосављевића, М. Шћепановића и низа других србистички оријентисаних филолога.)